

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN BUGÜNE TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİNİN PSİKO-POLİTİĞİ: SİYASİ MÜNASEBETLER VE EKONOMİK İLİŞKİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME
PSYCHO-POLITICS OF TURKISH-GERMAN RELATIONS FROM THE FIRST WORLD WAR TO THE PRESENT: AN EXAMINATION ON POLITICAL RELATIONS AND ECONOMIC RELATIONS

Erden Kişi

erdenkisi@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3124-680X

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

05.12.2022

Kabul Tarihi:

30.12.2022

Yayın Tarihi:

30.12.2022

Anahtar Kelimeler:

Türk-Alman ilişkileri,
I. Dünya Savaşı,
II. Dünya Savaşı,
21. yy. 'da Türkler ve Almanlar,
Göçmen Türkler.

Keywords:

Turkish-German Relations,
World War I,
World War II,
Turks and Germans in the 21st Century,
Immigrant Turks.

19. yy. her yönü ile dünya ülkeleri ve dünya toplumları için ciddi değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği ise Sanayi Devrimi ile büyük bir atılım yaşayan Avrupa ülkelerinin dünya üzerinde sömürge kolonileri kurmaya çalışması olmuştur. Özellikle Britanya ve Alman İmparatorluğu bu süreçte, ciddi bir sömürge arayışı rekabetine girmişlerdir. 19. yy. aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nın taraflarının ve kapsamının belirlenmesi noktasında da oldukça belirgin bir dönem olmuştur. Bu süreçte gerek İngilizlerin gerekse de Almanların, Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurma taraftarı oldukları gözlenmiştir. Bu noktada Osmanlının sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Osmanlının bu süreçte yaşadığı siyasi çalkantılar ve ardından güçlenen İttihat Terakki Cemiyeti'nin Almanlara olan yakınlığı nedeniyle Alman imparatorluğu ve Osmanlı Devleti arasında I. Dünya Savaşı'na giden süreçte bir ittifakın oluştuğu görülmüştür. Bu çalışmada 19. yy.'ın sonundan bugüne Türk-Alman ilişkilerinin psiko-politiği üzerine analizler yapılacaktır. İki ülke ilişkileri, realizm perspektifi dahilinde incelenecektir. Özellikle II. Dünya Savaşı süreci üzerinden ilişkilerin geldiği yer anlaşılmaya çalışılacaktır. Daha sonrasında Almanya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında devam eden ilişkilerin gelişimi analiz edilecektir. Son kertede ise 20.yy. sürecinde Türk-Alman ilişkilerinin geldiği yer ve gelişeceği yön üzerine tespitlerde bulunulacaktır.

The 19th century went down in history as a period in which serious changes were experienced for world countries and world societies in every aspect. The most important feature of this period was that European countries, which had a great breakthrough with the Industrial Revolution, tried to establish colonies in the world. Especially Britain and the German Empire entered into a serious colonial search competition in this process. The 19th century at the same time was a very distinctive period in terms of determining the parties and scope of the First World War. In this process, it was observed that both the British and the Germans were in favour of establishing close relations with the Ottoman Empire. At this point, the material and spiritual values of the Ottoman Empire have an important effect. It was seen that an alliance was formed between the German Empire and the Ottoman Empire in the process leading up to the First World War, due to the political turmoil that the Ottomans experienced during this process and the closeness of the Committee of Union and Progress, which gained strength afterwards, to the Germans. In this study, analyses will be made on the psychopolitics of Turkish-German relations from the end of the 19th century to the present. The relations between the two countries will be examined from the perspective of realism. Especially II. It will be tried to understand where the relations came from through the World War II process. Afterwards, the development of ongoing relations between Germany and the Republic of Turkey will be analyzed. In the last instance, the 20th century. In the process of Turkish-German relations, determinations will be made on the place where it came from and the direction it will develop.

Giriş

Türkler ile Almanlar arasında yakın ilişkilerin kurulması, Alman İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti zamanlarında ortaya çıkmıştır. Osmanlının sahip olduğu diplomasi kültürü nedeniyle Alman İmparatorluğu ile 19. yy.'da yeni bir sürece girmiştir (Duman, 2020: 591). Bu süreçte Alman İmparatorluğu'nun her yönü ile dünya çapında bir savaşa hazırlanan tutumları nedeniyle Avrupa'da bir kutuplaşma sürecinin yaşandığı görülmüştür. 19. yy.'da Alman İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti arasında da bir yakınlaşma olduğu anlaşılmıştır. Bu yakınlaşmanın temel aktörünün ise İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğu görülmektedir.

Osmanlı askeri yapısının Batılı normlara uygun yapıda yeniden düzenlenmesi, I. Dünya Savaşı öncesinde İngiliz uzmanlar eliyle gerçekleştirilmiştir. Daha sonrasında özellikle donanmada İngiliz etkisinin yerini Almanların alması, I. Dünya Savaşı'nda kabul edilen Türk-Alman İttifak Antlaşması ile hayata geçmiştir (Alkan, 2021: 426). Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine denk gelen bu dönemde, Avrupalı güçlerin çeşitli nedenlerle Osmanlıyı yanlarına çekmeye çalıştığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasındaki temel neden ise Osmanlının sahip olduğu maddi ve manevi değerler kümesidir. Fakat bu süreçte en öne çıkan olgu ise İttihat Terakki Cemiyeti'nin sahip olduğu Alman yakınlığı nedeniyle Osmanlının kurulan yeni düzende Alman İmparatorluğu'nun yanında konumlanması olmuştur.

Askeri ilişkilerin yanında Türk-Alman ekonomik ilişkilerinde de 19. yy.'da artış yaşanmıştır. Bu durumun oluşması, Sanayi Devrimi'nin getirileri ile oldukça yakından ilgilidir. Sanayi Devrimi'nden sonra birçok Avrupa ülkesinde görüldüğü gibi, Almanlarda da ekonomik verilerde önemli değişiklikler yaşanmış ve bu değişimler devletin ekonomik ilişkilerinde de etki göstermiştir (Deniz ve İmamoğlu, 2014: 338). Osmanlının sahip olduğu doğal kaynakların Sanayi Devrimi ile güçlenen Avrupa ekonomisi için oldukça önemli bir noktada olduğunu anlayan Avrupa ülkeleri arasında Osmanlı ile yakın ilişkiler kurma yarışının yaşandığı görülmüştür.

Bir taraftan Osmanlıyı "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelendiren ülkelerin, diğer taraftan Osmanlıyı yanına çekmeye çalışan politikalar üretmeye çalıştıkları sezilmiştir. Kısacası tarihinin her döneminde Avrupa ile yakın ilişkilere sahip olan Osmanlı Devleti, 19. yy.'da en yoğun ilişkilerini Almanlar ile yaşamıştır. Askeriyeden, ekonomiye, siyasete hatta kültürel konulara kadar ciddi bir Alman etkisi görülmüştür. Kültürel, siyasi ve dini özellikleri ile hem Doğu toplumlarının hem de Batı toplumlarının bir parçası olan Osmanlı, bu süreçte dönem dönem Avrupalı ülkelerin iki yüzlü politikaları ile de karşılaşmıştır.

Osmanlı-Alman İmparatorluğu ilişkilerinde siyasi zeminde ilişkileri güçlendiren en önemli nokta, demir yolları yapmak olmuştur. II. Wilhelm bu sayede 300 milyon Müslümanın önderi ile ortak ilişkiler kurmak için çaba göstermiştir (Yıldız, 2022: 349). Her yönü ile I. Dünya Savaşı'na hazırlanan Almanlar, Osmanlının gerek demografik gerekse de ekonomik olarak önemli bir müttefik olduğunu düşünmüşlerdir. Bu süreçte Osmanlının yaşamış olduğu siyasi değişimlerin de önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle devlet ve toplum üzerinde Sarayın etkisi azalırken İttihat Terakki Cemiyeti'nin etkisinin artması, Almanlar ile ilişkileri oldukça güçlendirmiştir.

Bu süreçte Almanların, Osmanlı ile ilişkileri Padişah II. Abdülhamid döneminde büyük bir gelişme göstermiştir. Alman tahtına gelen Kaiser II. Wilhelm'in, II. Abdülhamid ile kişisel ilişkiler kurması da ülkeler arası diplomatik münasebetleri farklı bir boyuta vardırmıştır. (Kış, 2017: 289). 19. yy. sürecinde yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler, her yönü ile Osmanlı Devleti'ni Alman İmparatorluğu'na yakınlaştırmıştır. Bu süreçte diğer Avrupalı ülkelerin, Osmanlı üzerinde ortaya koyduğu düşmanca politikaların da ciddi bir etkisi olmuştur. Daha sonrasında yaşanan I. Dünya Savaşı ile Osmanlının tarih sahnesinden silindiği görülmüştür.

Gerek Alman İmparatorluğu gerekse de Osmanlı için ciddi bir siyasal ve toplumsal dönüşümü beraberinde getiren I. Dünya Savaşı, sonrasında da Türkler ve Almanlar arasında ilişkilerin bir şekilde devam ettiği gözlenmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme gelindiğinde ise yıkıma uğrayan Almanya'yı onarmak için gerekli olan iş gücünün Türkler tarafından karşılandığı görülmüştür. Bu temelde Türk-Alman ilişkilerinin ciddi bir dostluk boyutuna ulaştığı görülmektedir. Bugün itibari ile Almanya'da yaklaşık 3 milyon Türk yaşamakta ve bu durum, iki ülke ilişkilerini oldukça derinleştirmektedir.

Öte yandan bilim ve kültür konusunda da Türk-Alman ilişkilerinin, Cumhuriyet döneminde de hızla arttığı görülmüştür. Cumhuriyet döneminde Türkiye'den Almanya'ya gönderilen üniversite öğrencilerinin Türkiye'nin entelektüel sermayesinin gelişimine önemli katkıları olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Nazi baskısı nedeniyle Türkiye'ye gelen Alman vatandaşı akademisyenlerin de Türkiye'deki yüksek öğrenim için önemli bir artı değer oluşturdukları bilinmektedir. Bugün itibari ile AB'nin (Avrupa Birliği) dinamosu olarak nitelendirilen Almanya'nın birlik içerisindeki diğer üyeler ile karşılaştırıldığında Türkiye ile en yapıcı ve derin ilişkilere sahip olan bir ülke konumunda olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda da Almanya'nın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Fakat kısa süre içerisinde bu üyeliğin gerçekleşmesi için Almanya haricinde de Türkiye'nin AB'nin önemli üyelerin desteğine ihtiyacı bulunmaktadır.

Tıpkı yakın tarihimizde olduğu gibi bugün de Türk-Alman ilişkilerinin iki temel konu üzerinde ilerlediği görülmektedir: Bunlardan birincisi Almanya'daki Türk göçmenler, diğeri ise Türkiye'nin AB üyeliğidir. Her iki konu üzerinden de ilerleyerek devam eden Türk-Alman ilişkileri, 21. yy.'da derinleşerek devam etmektedir. Fakat dönem dönem iki ülke ilişkilerinde sorunların yaşandığı da görülmektedir. Bu noktada etkili olan en önemli unsur ise Almanya'da yükselen "Nazi ruhu"dur. Birtakım grupların Türk göçmenlere karşı uyguladıkları ırkçı yaklaşımlar, iki ülke arasındaki ilişkileri sekteye uğratmaktadır.

Sonuç itibari ile II. Dünya Savaşı sürecinde kesintiye uğrayan Türk-Alman ilişkilerinin daha sonraki süreçte ciddi ilerlemeler kat ettiği anlaşılmaktadır. Mevcut temelde Türk-Alman ilişkilerinin yüzlerce yıllık bir geçmişinin olduğunu ve Alman İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında kurulan dostluk bağlarının güçlü temellere dayandığı görülmektedir. Bugüne gelinecek olursa tüm badirelere rağmen Türk-Alman ilişkilerinin askeri, ekonomik, bilimsel ve kültürel konular başta olmak üzere tüm konularda ciddi bir boyuta ulaştığı bilinmektedir.

Bu çalışmada kökleri oldukça eskiye giden Türk-Alman ilişkilerinin gelişimi üzerine sosyo-politik bir analiz yapılacaktır. Özellikle 19. yy.'da ciddi bir gelişim yaşayan Türk-Alman ilişkilerinin siyasi ve ekonomik boyutları anlaşılabilecektir. Daha sonrasında iki ülke ilişkilerinin I. ve II. Dünya Savaşlarından nasıl etkilenip, gelişim gösterdiği tespit edilecektir. Nihayetinde ise 21. yy.'da Türk-Alman ilişkilerinin geldiği yer ve gelişeceği yönler konusunda tespit ve önerilerde bulunulacaktır.

Çalışma sürecinde kendi dilimizde ve yabancı dillerde yazılan eserlerden yararlanılmıştır. Süre olarak oldukça dar bir dönem ele alınmış ve detaylandırılmıştır. Tarihi veriler ve bilimsel tespitler eşliğinde çalışma bir araştırma-derleme çalışması boyutuna getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın içeriğinde Türk-Alman ilişkileri, "reel politik" çerçevede; tarihsel, siyasi, ekonomik ve sosyolojik boyutları ile analiz edilmiştir. Ayrıca gerekli görülen yerlerde tablo ve istatistikî şablonlardan istifade edilerek çalışmanın detaylandırılması gayesi güdülmüştür.

1. KURAMSAL ARKA PLAN

Konunun içeriğine geçmeden önce uluslararası ilişkiler teorilerinden birisi olan realizmin içeriğini analiz etmemiz gerekmektedir. Realizm, siyaset yasalarının nesnelliğine inandığı gibi, bu nesnel yasaları ne kadar kusurlu ve tek yanlı da olsa yansıtan rasyonel bir teori geliştirme olasılığına da inanmaktadır. O halde siyasette, hakikat ve kanaat arasında rasyonel olan, kanıtlarla desteklenen ve akıl tarafından aydınlatılan şeyler bu teorinin temel çerçevesini oluşturmaktadır (Morgenthau and Thompson, 2004: 1). Bu çerçevede "reel politik" de realizmin uluslararası ilişkilere temel bakış açısını yansıtmaktadır.

Realizm için teori, realiteleri tespit etmekten ve onlara akıl yoluyla mana vermektir. Bir dış politikanın kimliğinin ancak gerçekleştirilen politik eylemlerin ve bu eylemlerin öngörülebilir sonuçlarının incelenmesi yoluyla tespit edilebileceğini varsayar. Böylece devlet adamlarının gerçekte ne yaptıklarını öğrenebilir ve eylemlerinin öngörülebilir sonuçlarından amaçlarının ne olabileceğini tahmin edebiliriz (Morgenthau and Thompson, 2004: 2). Kısacası olması gereken üzerine kafa yormak yerine realizm, var olan gerçekliği temel almaktadır. Mevcut arka plan dâhilinde "reel politik" kavramı, realizm ekseninde ele alınmaktadır. Ayrıca konjonktür ve güç kavramlarının, "reel politığın" temel argümanları olduğu da bilinmektedir.

Çalışma sürecinde iki ülke ilişkilerinin "reel politik" çerçevede ele alınmasının temel sebebine gelecek olursak, kültürel ve siyasi olarak önemli bir birikime sahip olan Almanlar ve Türkler arasındaki

ilişkilerin hayalperest bir zeminde ilerlemediği, günün siyasal konjonktürü çerçevesinde geliştiğini vurgulamak olmuştur. Son kertede iki ülke ilişkilerinin, her dönemde karşılıklı çıkarlar çerçevesinde geliştiği anlaşılmaktadır.

Ek olarak çalışmamız içerisinde iki ülke ilişkileri, sosyo-politik bir çerçevede analiz edilmeye çalışılmıştır. Peki sosyo-politik kavramından kastimiz nedir? Sorusu akıllara gelebilir. Bu kavramdan kast etmeye çalıştığımız şey; her iki toplumun sahip olduğu sosyal, kimliksel özelliklerin siyasal davranışları nasıl şekillendirdiği gerçeğidir. Yani başlangıçtan günümüze Türk-Alman ilişkilerinde yoğunluğa neden olan, iki toplumun sahip olduğu tarihi ve kültürel özelliklerin, nasıl bir politik ilişki ağı oluşturduğuna işaret etmek olmuştur. Ayrıca gün geçtikçe derinleşen iki ülke ilişkilerinin oluşturduğu “karşılıklı bağımlık” ve “süreklilik” konuları da anlaşılmaya çalışılmıştır.

2. I. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİ

19.yy.’ın sonu ve 20.yy.’ın başına denk gelen dönemde Alman İmparatorluğu, Avrupa’nın siyasal sahnesine dinamik ve çatışmacı kabiliyetleri olan bir asker mahiyetinde çıkmıştır (Ortaylı, 2006: 29). Bu süreçte Avrupa’da var olan sınır sorunları, Avrupa ülkeleri arasında ciddi çatışmalara neden olmuştur. Daha sonrasındaki süreçte ise Avrupalı ülkelerin, dünya üzerinde yürütmeye çalıştıkları sömürge kolonileri oluşturma süreci, Avrupa’da siyasal ve ekonomik bir kamplaşmanın yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan tarihi süreç incelenecek olursa, I. Dünya Savaşı’na giden sürecin en temel nedeninin, Avrupalı ülkeler arasında başlayan sömürgecilik yarışı olduğu görülmektedir. Bu süreç içerisinde Osmanlı ve Alman İmparatorluğu’nun yakınlaşması ise bir rastlantıdan ibaret olmamıştır. Çünkü her iki imparatorluk arasında ciddi bir diplomatik ve ekonomik ilişki ağının olduğu anlaşılmaktadır.

Almanlar, Osmanlı’ya nüfuz ederken siyasal İslamcılığa da hoş görünmek istemişlerdir. Esasında İslamcılık da Alman İmparatorluğu’nu Avrupalı ülkeler arasında bir yandaş olarak görmüştür (Ortaylı, 2006: 67). Yaşanan süreç incelenecek olursa gerek siyasi gerekse de kültürel olarak Alman İmparatorluğu ve Osmanlı arasında ciddi bir iletişim ağının olduğu görülmektedir. 19.yy.’a geldiğinde iki imparatorluk arasında yaşanan iletişimin özellikle iki alanda derinleşmeye başladığı görülmektedir: Bunlardan ilki, Osmanlı’da yapımına ciddi bir önem verilen demir yolları ağı iken, ikincisi ise bankacılık sektörü olmuştur. Her iki alanda da Osmanlı üzerinde Alman nüfuzunun arttığı anlaşılmaktadır. Bu temelde gelişen ikili ilişkiler, I. Dünya Savaşı’na giden süreçte Osmanlı ve Alman İmparatorluğu’nu yakınlaştıran en önemli unsur olarak gün yüzüne çıkmıştır.

19. yy. her yönü ile Osmanlı İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu’nun yakın ilişkiler içerisinde olduğunu göstermektedir. Özellikle askeri modernizasyon konusunda Almanların Osmanlı Ordusu üzerindeki etkisi azımsanamayacak bir boyutta olmuştur. Ayrıca Osmanlı’nın yaşamış olduğu milliyetçi isyanlar konusunda da Almanların parmağının olduğuna dair bir kanıt bulunamamıştır. Tam tersine Almanların, azınlıklar konusunda Osmanlı ile paralel bir görüş ve davranış sergiledikleri anlaşılmaktadır (Ortaylı, 2006: 151). Nihayetinde belirtilmesi gereken temel olgu, günün siyasal şartları içerisinde Osmanlı ve Alman İmparatorluğu’nun küresel düzenden beklentilerinin kesiştiği gerçeğidir.

Haçlı Seferleri ve Avrupa savaşları dikkate alınmazsa Türkler ve Almanlar arasındaki ilk resmi temas, 250 seneden daha fazla bir zaman öncesine ulaşmaktadır (Soylu, 2019: 178). Her yönü ile ciddi bir geçmişe sahip olan Türk-Alman ilişkileri, yakın tarihte tam olarak birbirlerini tehdit eden bir boyuta da ulaşmamıştır. Nihayetinde başlangıçtan bugüne Türk-Alman ilişkilerinin, kurulan yeni devletlerle beraber derinleşerek bugüne ulaştığı sezilmektedir. İki toplum arasındaki en yüksek ilişki ağının ise I. Dünya Savaşı’na giden süreçte kurulduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı sürecine varıncaya kadar birçok savaşta yıprandığı ve ciddi oranda toprak kaybettiği görülmektedir. I. Dünya Savaşı’nın eşğine geldiğinde ise kesin olarak savaşı kazanacaklarına inandıkları Alman İmparatorluğu’nun yanında savaşa katılmanın tek çıkar yol olduğuna karar veren İttihat ve Terakki’nin üst düzey yöneticileri, Almanlar ile 2 Ağustos 1914 tarihinde gizli bir ittifak antlaşması imzalamışlardır (Özgüldür, 2020: 3). Bu antlaşmayı, Osmanlı’nın I. Dünya Savaşı’na dâhil olmasını simgeleyen ilk ciddi adım olarak niteleyebilmek mümkündür. Bu süreç içerisinde Osmanlı ve Alman İmparatorluğu’nun çeşitli siyasal gayeler belirlediği de görülmektedir. Her yönü ile karşılıklı çıkar anlayışına dayanan bu birliktelik, I. Dünya Savaşı sonrasında her iki halk içinde yeni bir sayfa açmıştır. İmparatorlukların tasfiye edilmesi ve daha sonrasında her iki toplumun da yeni

bir devlet ile yoluna devam etmesi, her iki toplumda da benzer siyasi süreçlerin yaşandığını göstermektedir.

20. yy.'ın başında Avrupa ülkeleri giderek birbirlerine düşman olmaya başlamışlardır. İngilizler, Fransızlar ve Almanlar deniz aşırı ticaret ve nüfuz için rekabet ederken, Avusturya-Macaristan ve Ruslar, Güneydoğu Avrupa'nın devletlerine hâkim olmaya çalışmıştır. Bir yanda Almanlar ile Avusturya-Macaristan, diğer yanda Ruslar ve Fransızlar arasındaki askeri gerilim, güçlü askeri ittifakların oluşmasına yol açmıştır. Daha sonrasında ise gerginliklere bir de denizlerde silahlanma yarışı eklenmiştir. 1912-13'te, rakip devletler Osmanlı kontrolündeki toprakları aralarında bölmek için savaşırken Balkanlar'da iki büyük savaş patlak vermiştir. 1914'e gelindiğinde ise Avrupa'daki siyasi durum iyice gerginleşmiştir. Ancak çok azı bir kıta savaşının kaçınılmaz olduğuna inanmıştır (Adams and Hibbert, 2004: 6). 20. yy.'ın başında Avrupa'da başlayan gerilim, her yönü ile Osmanlıyı çevrelemiştir. Mevcut siyasal iklim içinde Osmanlı da bir şekilde savaşın tarafı olmak durumunda kalmıştır.

Daha sonrasındaki sürece gelinecek olursa, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand, Bosna'nın Saraybosna şehrinde öldürülmüştür. Bosna, 1908'den beri Avusturya-Macaristan'ın bir parçasıdır. Ancak komşu Sırbistan tarafından talep edilmiştir. Avusturya-Macaristan, suikasttan Sırbistan'ı sorumlu tutmuş ve 28 Temmuz'da Sırbistan'a savaş ilan etmiştir. Üçüncü Balkan savaşı olarak başlayan şey, hızla bir Avrupa savaşına dönüşmüştür. Ruslar, Sırbistan'ı, Almanlar, Avusturya-Macaristan'ı, Fransızlar ise Rusları desteklemiştir. 4 Ağustos'ta Almanlar, Fransa'ya giderken tarafsız Belçika'yı da işgal etmiştir. Almanlar, dikkatini Ruslara çevirmeden önce Fransızları savaştan çıkarmayı ve böylece iki cephede savaştan kaçınmayı amaçlamıştır. Ancak İngilizler, Belçika'nın tarafsızlığını korumayı garanti etmiş, sonrasında o da Almanlara savaş ilan etmiş ve böylece "Büyük Savaş" başlamıştır. (Adams and Hibbert, 2004: 8). Tarafı, tarafsız tüm dünya ülkelerini ve özellikle Avrupa ülkelerini ciddi bir şekilde etkileyen I. Dünya Savaşı, Osmanlıyı da etkisi altına almayı başarmıştır.

1914'ten 1918'e kadar süren dört yıllık bir savaş yani I. Dünya Savaşı, yaklaşık 10 milyon insanı öldürmüştür. Yaklaşık 21 milyon insanı yaralanmış ve yaklaşık 8 milyon insan kayıp olmuş ya da hapse atılmıştır. Tarihin ne en büyük ne de en ölümcül savaşı olmamasına rağmen, bazen "Büyük Savaş" olarak anılan bu savaş, yaklaşık 100 yıl sonra hala araştırılmakta ve yazılmaktadır. Bu büyük mücadeleden doğrudan etkilenen yaklaşık 39 milyon insanın ötesinde, imparatorluklar devrilmiş, devrimler kıskırtılmış ve başka bir küresel savaşın tohumları bu süreçte ekilmiştir (Hosch, 2009: 9). Bu savaşa Almanların yanında dâhil olmak durumunda kalan Osmanlı Devleti, savaş sonunda tarih sahnesinden silinmiştir. Ayrıca savaş sonunda oluşturulmaya çalışılan küresel düzenin adil bir şekilde oluşmaması nedeniyle yeni bir küresel çatışma potansiyelinin temeli atılmıştır. Bu süreç içerisinde oluşan MC'nin (Milletler Cemiyeti-1920) kısa süre sonra etkisiz olduğu görülmüştür.

Almanların, Fransızlara savaş ilan etmesi ve iyi eğitilmiş, disiplinli Alman birliklerinin Belçika'yı işgal etmesiyle, Ağustos 1914'ün ilk haftasında dünyayı sarsacak olan çatışma başlamıştır. Sırpları, Rusları veya Fransızları desteklemek için hiçbir nedeni olmayan Büyük Britanya, Belçika'yı savunmak zorunda kalmış ve bu durum aynı zamanda Almanlara savaş ilan etmelerine neden olmuştur. Avusturya-Macaristan ise yıldırım hızıyla Rusya, Japonya ve Belçika'ya savaş ilan etmiştir. Daha sonrasında Sırbistan ve Japonya, Almanlara savaş ilan etmiştir. Karadağ, Avusturya-Macaristan ve Almanlara savaş ilan etmiştir. Fransızlar ve Büyük Britanya ise Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etmiştir (Hosch, 2009: 10). Yaşanan süreç savaşın ateşinin kısa sürede tüm Avrupa'ya yayıldığını göstermektedir. Bu temelde Osmanlı Devleti'nin de savaştan uzak durabilmesi mümkün olmamıştır. Özellikle savaşı isteyen devletlerin Osmanlı topraklarındaki gayeleri nedeniyle Osmanlı Devleti savaşa katılmak durumunda kalmıştır.

Savaştan kısa süre öncesine dönülecek olursa, 19. yüzyıldaki endüstriyel eğilimler demografiyi büyütülmüştür. Nüfus artışında olduğu gibi, Almanlar kıtada açık ara en hızlı büyüyen ekonomik güç olmuştur. Bu durum yalnızca kömür, demir ve çelik gibi temel endüstrilerde değil, aynı zamanda ileri elektrik, kimyasallar ve içten yanmalı araçlarda da böyle olmuştur. Almanların hızlı gelişimi, kendi toplumu ve siyasetindeki geleneksel güç dengesini zorlamıştır. Yüzyılın sonunda Almanlar; büyük, farklılaşmış orta ve proletarya sınıflarıyla tamamlanmış, son derece kentleşmiş, aynı zamanda endüstriyel bir toplum haline gelmiştir. Bununla birlikte hala büyük ölçüde siyasi reform için güçlü

talepleri olan pre-kapitalist aristokratlar tarafından yönetilmiştir (Hosch, 2009: 20). Her yönü ile I. Dünya Savaşı'na giden süreçte Avrupa'nın öne çıkan gücü olmayı başaran Alman İmparatorluğu, Osmanlı'daki siyasal elitlerin de dikkatini çekmiştir. Bu temelde Alman ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa giden süreçteki birlikteliğini diplomatik, ticari ve politik hedefler üzerinden okumak gerekmektedir.

Avrupa'nın kıvılcım bekleyen dengesiz bir patlayıcı yığın haline gelmesinin daha geniş bir nedeni, Alman İmparatorluğu'nun konumunda bulunmaktadır. Almanlar, birleşik bir devlet olarak çok geç ortaya çıkmıştır. Oluşacak son büyük Avrupa güçlerinden biri konumunda olmuşlardır. Çünkü birleşik Alman İmparatorluğu'nun tarihi, sadece 1871'e kadar uzanmaktadır. Alman liderler, hızla İngilizler ve Fransızlarıninkine denk bir dünya imparatorluğu kurmaya çalışmışlardır. 1880'ler ve 1890'larda Afrika ile Uzak Doğu'da stratejik olarak konumlanmış, Pasifik adalarında bir dizi koloni ile deniz aşırı mülkler edinmişlerdir (Carlisle, 2007: 3). Mevcut temelde yaşanan süreci, sadece bir tarafın hırsları üzerinden okumak mümkün değildir. Bu süreçte Avrupa'da her yönü ile bir siyasi ve ekonomik rekabetin yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin ise kesinlikle Avrupalı güçler için bir hedef olduğu anlaşılmaktadır.

“Büyük Savaş”ın ilk yılı, birlikler, liderler ve dünya kamuoyu için birçok şok edici sonucu ortaya çıkarmıştır. Almanlar ve Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Belçika gibi küçük ülkelere karşı hızlı zaferler bekleseler de her iki ülkede de karşılaştıkları amansız direniş onları şaşkına çevirmiştir. Alman liderler, ayrıca Belçika'yı geçtikten sonra Fransız savunmasını geride bırakabileceklerini ve hızlı bir Fransız teslimiyeti kazanarak Paris'e yürüyebileceklerini ummuşlardır. Bu fikir, Schlieffen Planı'nın (Alman Mareşal Alfred von Schlieffen'in Fransa ve Rusya'ya karşı kurguladığı plan) da özünü oluşturmuştur (Carlisle, 2007: 28). Gerek ekonomik gerek siyasi gerek askeri gerekse de teorik olarak Alman İmparatorluğu'nun bu savaşa ciddi bir hazırlık yaptığı görülmektedir. Ayrıca diplomatik iletişim kabiliyetleri sayesinde de Osmanlı siyasal elitlerini etkisi altına almayı başaran Almanlar, Osmanlı Devleti ile bir ittifak içerisinde I. Dünya Savaşı'na girmiştir.

“Reel politik” çerçevede I. Dünya Savaşı'na giden süreçte oluşan Türk-Alman ilişkileri, beklediği hedefe ulaşamamıştır. Savaş sonucunda Türkler ve Almanlar için oldukça sancılı bir süreç yaşanırken diğer taraftan küresel zeminde yeni güç dengeleri oluşmaya başlamıştır. Bu tarih sonrasında Türklerin yeni bir devletle yoluna devam ettiği, Almanların ise II. Dünya Savaşı'na giden süreci hazırlamaya çalıştıkları görülmüştür.

3. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Tarihte Türk-Alman ilişkilerinin en zayıf olduğu dönem olarak II. Dünya Savaşı'nı görebilmemiz mümkündür. Bu süreçte Türkiye'nin uygulamaya çalıştığı “tarafsızlık politikası”nın önemli bir etkisi görülmüştür. Her iki tarafında tüm çabalarına rağmen Türkiye, bu savaşta tarafsız kalmayı başarabilmiştir. Özellikle Almanların tüm diplomatik faaliyetlerine rağmen Türkiye, süreci başarı ile yürütmüştür. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sürecinde Türk-Alman ilişkilerinde yüksek yoğunluklu bir ilişki ağı kurulmamıştır.

1939 ve 1945 yılları arasında dünyanın bütün büyük güçleri arasında bir savaş yaşanmıştır. Savaşa, elliden fazla ülke dâhil olmuştur. Bu savaş, önceki savaşlarda ölenlerden daha fazla insanın öldüğü bir savaş olmuştur. Tüm dünyanın siyasi, sosyal ve ekonomik yüzünü değiştirmiştir. Bu savaş anlamak, II. Dünya Savaşı hakkında kapsamlı bir tarihsel bilgi ve güncel yorum yelpazesi sunmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan (1914–18) sonraki olayların II. Dünya Savaşı'na nasıl yol açtığı görülmektedir (Feldman and Slovey, 2000: ix). I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da kurulan adil olmayan dengenin, II. Dünya Savaşı'nın çatısını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Almanya'nın Versay Antlaşması'nın zincirlerini kırmak için II. Dünya Savaşı'na giden süreci hızlandırdığı anlaşılmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nda iki grup ülke savaşmıştır. Nazi Almanyası, İtalya ve Japonya ittifakı, Mihver olarak bilinmiştir. Diğer bazı ülkeler, Mihver Devletlerin üyesi olmuş veya farklı zamanlarda onlarla iş birliği yapmıştır. Onlarla savaşan ülkelere, Müttefik denilmiştir. Başlangıçta, başlıca Müttefikler, Büyük Britanya ve Fransa olmuştur. Ancak Fransa, Haziran 1940'ta Almanya'ya teslim olmuştur. Haziran 1941'de Almanya, Sovyetler Birliği'ni işgal etmiştir. Aralık 1941'de Japonya, Hawaii'deki Pearl Harbor'ı bombalamış ve Pasifik'teki İngiliz ve Amerikan varlıklarına saldırmıştır. Sonrasında Amerika Birleşik

Devletleri, Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Birkaç gün sonra ise Almanya ve İtalya, Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilan etmiştir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği, Almanya ile savaşmıştır. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, Japonya ile savaş halinde olmuştur (Feldman and Slovey, 2000: 205). Doğudan ve batıdan dünyanın bir ateş çemberine alındığı bu dönemde Türkiye, her yönü ile savaşın tarafı olmaktan kaçınan bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sürecinde Türk-Alman ilişkilerinde ciddi bir temasın olmadığı görülmektedir. Türkiye, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan çıkardığı dersler neticesinde Avrupa'da baş gösteren bir savaş yangınına dâhil olmamak gerektiği kanaatinde olmuştur.

Ağustos 1941'de, Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill, bir dizi kişisel toplantının ilki olarak, Kuzey Atlantik'te Newfoundland (Kanada'nın bir parçası) kıyılarında bir savaş gemisinde bir araya gelmiştir. Bu süreç, neredeyse dört yıl boyunca Roosevelt'in ölümüne kadar devam etmiştir. Özel olarak Roosevelt, Almanya'nın ilk stratejisini Churchill'e yeniden onaylatmıştır (Feldman and Slovey, 2000: 207). ABD ve İngiltere'nin bu süreçteki temel gayesi, Avrupa'da iktidara gelen Faşist ve Nazist yapılanmaları yalnızlaştırmaya çalışarak savaşın galip tarafı olabilmek olmuştur.

Bu süreçte Adolf Hitler (Führer), Doğu'daki geniş ama kolay bir yaşam alanını ele geçirmek için gerekli ön koşul olarak gördüğü Batı'daki büyük Alman taarruzunu başlatmak gayesi ile doğu sınırını temizlemek istediğinden, Polonya'nın fethine bir şekilde boyun eğmiş ve saldırı sırasının kendilerine gelmesini beklemiştir. Bu esnada Alman Hava Kuvvetleri Başkomutanı Hermann Goring de Alman ekonomisinin büyük bölümlerinden sorumlu olmuştur. Önemli olduğunu düşündüğü ekonomik hazırlıklar için daha fazla zaman istemiş ve benzer şekilde açık düşmanlıklara bir mola vermekle ilgilenmiştir (Weinberg, 1994: 84). Savaş süresince hem Hitler'in hem de kurmaylarının temel amacı, zaman ve imkân kazanmak üzerine olmuştur. Kimi dönemlerde düşmanlıklar gizlenmeye çalışılsa da arka perdede savaş için gerekli olan ekonomik ve askeri teçhizatlanma süreci durmaksızın devam etmiştir.

Savaşın büyük güçlerin her birisi için savaşın ilk altüst oluşu, yerel sorunlara ve memnuniyetsizliklere neden olmuştur. İngiltere ve Fransa, karada ciddi çatışmaların olmaması ve beklenen büyük Alman hava saldırılarının gerçekleşmemesi nedeniyle duruma gerçek dışı bir hava vermiştir. Çatışmanın "sahte savaş" olarak tanımlanması, tepede açık ve kararlı liderliğin yokluğunda, sürekli çabadan ziyade iç bölünmeye yol açan bir kafa karışıklığı duygusunu yansıtmıştır. Almanya'da da nefret edilen Polonyalılara karşı verilen savaşta hızlı zafere karşı bir heves duygusuyla birlikte hatırı sayılır bir memnuniyetsizlik var olmuştur. Ama aynı zamanda nasyonal sosyalist devrimde, büyük bir yoğunlaşmanın başlangıcı da yaşanmıştır (Weinberg, 1994: 95). Her yönü ile Avrupalı ülkeler için bir memnuniyetsizlik ve tedirginlik süreci var eden II. Dünya Savaşı süreci, hayalperest politikalar ve "reel politik" eşliğinde sürmeye devam etmiştir. Bu süreçte her iki tarafında Türkiye'yi savaşa dâhil etmeye çalışan tavırları karşısında Türkiye'nin itidalli tutumu nedeniyle savaşın ateşi Türkiye'ye sıçramamıştır.

10 Mayıs 1940 sabahı Almanya, Lüksemburg'a asker sızdırarak Hollanda ve Belçika'yı işgal etmiştir. Alman işgalinin amacı, kıtadaki Fransız ve İngiliz kuvvetlerini ezmek olmuştur. Böylece Almanya, Doğu'da Sovyetler Birliği'nden yaşam alanını fethederken Batı, bu duruma sessiz kalmıştır (Weinberg, 1994: 122). Doğudan ve batıdan her yönü ile Avrupa'yı kısıp almaya çalışan Almanya, tarafsız ülkeleri de savaşın içine çekmeye çalışan bir askeri politika yürütmeye çalışmıştır. Bu politikanın etkisi kısa sürede Kıta Avrupası'na yayılmaya başlamıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sürecinde "tarafsızlık politikası" izlemiş ve savaşa katılmamayı başararak devleti sıcak savaşın etkisinden korumuştur. Ama 6 yıl süreyle "savaş ekonomisi" koşullarında kalmaktan kurtulmamıştır (Arslan, 2016: 4). Bu süreçte Türkiye'nin bir diplomatik başarı sağlayarak savaştan kaçındığını söyleyebilmemiz mümkündür. Lakin savaşın tüm ekonomik yıkıcı etkilerinin ise Türkiye'de hissedildiği anlaşılmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nın evvelinde 1938 senesinde Almanya, Türkiye'nin ihracatının %44'ünü karşılarken, ithalatının ise %46'sını karşılamıştır. Diğer taraftan İngiltere ise Türkiye'nin ihracatının %3'ünü karşılarken, ithalatının %11'ini karşılamıştır (Yardımcı ve Kutlutürk, 2019: 58). Gerek savaş öncesinde gerekse de savaş sonrasında Türkiye'nin Avrupalı ülkelerle ciddi bir diplomatik ve ticari ilişki ağının olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer Avrupa ülkelerine kıyas ile Almanya ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin ise oldukça yüksek bir seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Bu minvalde tarihi ve ticari şartlar dâhilinde Türk-Alman ilişkilerinin yoğunluğu nedeniyle Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sürecinde "tarafsızlık politikası"nı koruması, diplomatik bir başarı olarak değerlendirilebilmektedir.

Ayrıca bu süreçte Türkiye, "Milli Koruma Kanunu"nu (MKK) çıkarmıştır. "Milli Korunma Kanunu"; olağanüstü bir vaka olan II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin savunma imkânlarını arttırmak ve devamlılığı korumak amacıyla ve bunun yanında halkın enflasyon, mal tedariki sorunu ve yokluk gibi nedenlerle zarar görmesini engellemek maksadıyla kabul edilmiş bir kanundur. (Metintaş ve Kayıran, 2018: 7). Türkiye'nin her yönü ile II. Dünya Savaşı'nın olumsuz getirilerine karşı mücadele etmeye çalıştığı, bu süreç içerisinde çıkarılan en önemli sonuçtur. Fakat Türkiye'nin tüm mücadelesine rağmen savaşın ortaya çıkardığı ekonomik darboğaz, tüm dünya ülkelerini olduğu gibi Türkiye'yi de derinden etkilemiştir.

Türkiye'nin savaş sürecinde sergilediği "tarafsızlık politikası"nın Türkiye için ciddi getirileri olduğu daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye, Almanya ile olan ilişkilerinde oldukça itidalli bir yol izleyerek "reel politik" adına önemli bir kazanım elde etmiştir. Bu temelde Türkiye'nin savaş sonunda kurulmuş olan BM'nin (Birleşmiş Milletler-1945) kurucu üyelerinden bir olarak kendini gösterdiği görülmüştür.

Savaş sürecinde her iki taraf da Türkiye'yi savaşa dâhil etmek için ciddi bir mücadele vermiştir. Türkiye, özellikle II. Dünya Savaşı sürecinde propaganda ve istihbarat çalışmalarının merkezinde bulunmuştur. Öncelikle İstanbul, Ankara ve kıyı şehirleri en yoğun istihbarat faaliyetlerinin yapıldığı alanlar olmuştur. Ardahan, Kars, Artvin bölgelerinde Ruslar faaliyet göstermiştir. Güneydoğu'da ise İngiliz ve Almanların faaliyet yürüttüğü görülmüştür (Sertel, 2016: 113). Savaşın tarafı olan ülkelerin tüm açıktan ve gizli olarak yürütmüş olduğu faaliyetlere rağmen Türkiye, "tarafsızlık politikası"nı sürdürebilmeyi başarmıştır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı süreci ve sonrasında oluşan BM'nin kuruluş sürecindeki yeri noktasında Türkiye, diplomatik bir başarıya imza atmıştır.

4. SOĞUK SAVAŞ SÜRECİNDE İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaş sürecinde Türk-Alman ilişkilerini doğru analiz edebilmemiz için öncelikle Soğuk Savaş sürecinin küresel zeminde nasıl bir değişim oluşturduğunu anlamamız gerekmektedir. Bu sürecin en öne çıkan özelliği ise devletler arası ilişkilerden ziyade bloklar arası ilişkilerin hüküm sürdüğü bir dönem olmasıdır. Bu nedenle Soğuk Savaş sürecinde Türk-Alman ilişkilerini NATO (1949) ve Varşova Paktı (1955) dâhilinde analiz etmemiz gerekmektedir.

1945'te Kızıl Ordu, Berlin'deki parçalanmış Reichstag'ın (Alman Federal Meclis Makamı) çatısından Kızıl Bayrak'ı açarak Nazi Almayası'nın yenilgisinin sinyalini vermiştir. Avrupa'nın geleceği konusunda savaş zamanı müttefikleri arasında antlaşma olmaması nedeniyle Kızıl Ordu, Moskova kapılarından Avrupa'nın kalbine kadar yaklaşık 1500 mil ilerlemiştir. Bu durum, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ni doğrudan ilgilendirmiştir. Sovyetler Birliği, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri doğal müttefikler değildir, ortak düşmana karşı savaşta birleşmişlerdir. Nazi Almayası, savaş öncesi ilişki ağı, Batı'nın 1917 Bolşevik Devrimi'ne düşmanlığı ve dünya devrimini tehdit eden devrimci bir Marksist ideolojiye karşı genel bir korku göz önüne alındığında Batı'da Sovyetlere karşı bir yabancılaşma duygusu oluşmuştur (Lightbody, 1999: 3). Tıpkı I. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Almanya'nın yaşadığı durumu bir benzerini II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Sovyetler yaşamıştır. Sovyetler, bir "ötekileştirme" süreci ile karşı karşıya kalmıştır. Bu temelde I., II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş arasındaki ilişki ağı net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarına egemen olan ortodoks ve revizyonist çalışmalar, Sovyetler Birliği'ni ve ABD'yi kendi siyasi ve ekonomik ideolojilerini Avrupa'ya ve dünyaya dayatmaya çalışmakla suçlamıştır. Her iki durumda da Soğuk Savaş, 1945-47'de hem Sovyetler Birliği hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin Marksizm veya kapitalizme dayalı yeni bir dünya düzeni dayatmaya çalıştığı için karşıt ideolojiler arasında kaçınılmaz bir çatışma olarak görülmüştür (Lightbody, 1999: 4). Bu süreç içerisinde öne çıkan ana tema, II. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Soğuk Savaş sürecinde de dünyanın farklı iki kampa bölünmüş olduğudur. Bu nedenle gerek II. Dünya Savaşı sürecinde gerekse de Soğuk Savaş'ın başladığı

dönemde Türkiye'nin Almanya ve Sovyetler ile ilişkilerine oldukça temkinli yaklaştığı görülmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sürecinde Türk-Alman ilişkilerinin oldukça temkinli bir çizgi üzerinde ilerlediği anlaşılmaktadır. Türkiye için Soğuk Savaş sürecini, II. Dünya Savaşı sürecinden ayıran en önemli olgu ise Kore Savaşı (1950-1953) olmuştur. Bu minvalde Türkiye, Soğuk Savaş sürecinde tarafını belli etmek durumunda kalmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, 1947 yılının ilk yarısında baş döndürücü bir hızla, Sovyetler Birliği'ni kontrol altına almayı ve komünizmin cazibesini azaltmayı amaçlayan bir strateji uygulamaya başlamıştır. Londra'nın azalan gücü ve derinleşen mali sıkıntıları nedeniyle ABD, diplomatik saldırısındaki ilk kritik adımı atmıştır. Daha sonrasında İngiliz Hükümeti, Dışişleri Bakanlığı'na artık Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım sağlayamayacağını bildirmiştir. Amerikalı yetkililer, Sovyet etkisinin Doğu Akdeniz'e ve ötesindeki petrol zengini Ortadoğu'ya olası yayılmasını engellemek için ABD'nin, İngiltere'nin eski rolünü üstlenmesi gerektiğine hızla karar vermişlerdir. Maliyet bilincine sahip bir kongreden ve yeni uluslararası yükümlülükleri kabul etmeye isteksiz bir halktan destek almak için Başkan Harry S. Truman, 12 Mart'ta Kongre'ye güçlü bir konuşma yaparak, kuşatma altındaki Yunanistan için 400 milyon dolarlık ekonomik ve askeri destek istemiştir (McMahon, 2003: 28). Her yönü ile bir müttefik edinme yarışı temelinde ilerleyen Soğuk Savaş süreci, dünya ülkelerinin iletişimini de kısıtlamıştır. Bu süreçte Türk-Alman ilişkileri de Soğuk Savaş'ın getirdiği bloklaşma sürecinden payına düşeni almıştır.

1950'lerin sonlarında, Soğuk Savaş belki de en tehlikeli aşamasına, yani genel nükleer savaş tehlikesinin en yüksek olduğu döneme girmiştir. 1962'de Washington ve Moskova arasında Küba'da Sovyet füzelerinin mevcudiyeti konusunda çığır açan bir çatışmayla sonuçlanan bir dizi kriz, dünyayı tehlikeli bir şekilde nükleer bir yangına yaklaştırmıştır. Süper güç ayrımında her iki tarafın da risk alma eğilimi oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır (McMahon, 2003: 78). Mevcut şartlar içerisinde genel hatları ile tüm dünya ülkelerinin özelinde ise Türk-Alman ilişkilerinin ciddi bir kısıtlanma dönemi içerisine girdiği anlaşılmaktadır.

Soğuk Savaş sürecinde Türk-Alman ilişkilerinde en önemli dönüm noktalarından birinin 1955 tarihinde yaşandığı görülmektedir. Türkiye, Almanya'nın 1955 yılında NATO'ya katılmasını onaylayarak Almanya'nın yalnız Batı birlikteliği politikalarını olumlu karşılamakla kalmamıştır. Aynı zamanda Türkiye, Almanları SSCB'ye karşı uyguladığı politikalarda da desteklemiştir (Esen, 2012: 64). Soğuk Savaş yıllarının ilk dönemlerine denk gelen bu gelişmeler, Türk-Alman ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Daha önceki dönemlerde Türk-Alman ilişkileri incelenecek olursa, iki toplum arasında şahsi bir ilişki ağı olduğu görülmektedir. Fakat Soğuk Savaş döneminde özellikle 1955 yılı sonrasında Batı ittifakı (NATO) içerisinde gelişen ve Avrupa destekli bir ilişki ağının geliştiği anlaşılmaktadır.

Türk-Alman ilişkilerinin geçmişi ve günümüzdeki gelişimi dikkate alındığında ilişkilerin mahiyetini tespit eden ve iki devlet arasındaki uzlaşmazlık konularını oluşturan pürüzleri "yapısal" ve "konjonktürel" olarak iki ayrı bölümde ele almak gerekmektedir. (Bayraklı, Keskin ve Eliaçık, 2017: 10). İki ülke ilişkilerini yapısal olarak ele aldığımızda soruna neden olan en önemli konu başlığının, Avrupa entegrasyonu olduğu görünmektedir. Çünkü tarihsel süreç içerisinde Türkiye'nin AB üyeliği konusunda Almanya'nın gönülsüzlüğü her daim kendisini göstermiştir. Konjonktürel olarak iki ülke ilişkilerindeki en önemli sorun ise Almanya'nın üstü kapalı da olsa terör örgütlerine sağladığı imkânlardır. Özellikle Almanya'nın PKK'ya kimi dönemler üstü kapalı kimi dönemler ise açık bir şekilde imkân sağladığı ve alan açtığı bilinmektedir. Bu minvalde iki ülke ilişkilerinde kadim sorunların olduğunu görebilmek mümkündür. Gerek Soğuk Savaş sürecinde gerekse de günümüze gelindiğinde iki ülke ilişkilerinin genel yapısını bu temelde karakterize etmek mümkündür.

1990 senesinde, Nazi Almanyası'nı işgal eden ve bölen dört Müttefik gücün dışişleri bakanları Moskova'da bir araya gelmiştir. Almanya'nın yeniden birleşmesini kabul etmişlerdir. İmzacılar şunlardır: SSCB'yi temsil eden Eduard Shevardnadze; Fransa'yı temsil eden Roland Dumas; ABD'yi temsilen Richard Cheney ve Büyük Britanya'yı temsil eden Douglas Hurd olmuştur. Bölünmüş Almanya'nın dışişleri bakanları da antlaşmaları imzalamışlardır. Federal Almanya Cumhuriyeti'ni (Batı) temsil eden Hans-Dietrich Genscher; Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni (Doğu) temsil eden ise Lothar de Maiziere olmuştur (Lightbody, 1999: 1). Soğuk Savaş sürecini iki parçalı bir yapı olarak tamamlayan Almanya, Soğuk Savaş sonrasında tek bir devlet olarak tarih sahnesinde tekrar yerini almıştır. Bu süreçten sonra Türk-Alman ilişkilerinde ciddi bir artışın olduğu görülebilmektedir. Mevcut arka plan

dâhilinde Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecinde Almanya ile olan ilişkilerindeki temel belirleyicinin, ideolojik tercihler olduğunu dile getirmek mümkündür. Özellikle komünist tehlikeye karşı Türkiye'nin yüklediği misyon ve vizyon, Türk-Alman ilişkilerinin temel belirleyicisi olmuştur.

Sonuç itibari II. Dünya Savaşı ile sekteye uğrayan Türk-Alman ekonomik ve siyasi ilişkileri, Marshall Planı'nın (ABD kaynaklı, antikomünist yardım paketi, 1948-1951) uygulanmaya konması ile eski seviyesine ulaşmıştır (Karavar, 2019: 384). Bu nedenle Soğuk Savaş sürecinde Türk-Alman ilişkileri değerlendirilirken iki örgütün etkisi göz önüne alınmak zorundadır: Bunlardan birincisi; Avrupa ve Amerika'nın komünist tehlikeye karşı güvenliğini sağlamak için oluşturulan NATO'dur (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü). İkincisi ise; Avrupa da siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonu hedefleyen AB'dir (Avrupa Birliği). Son noktada dile getirilmesi gereken en önemli olgu, Soğuk Savaş sürecinde Türk-Alman ilişkilerinin üçüncü aktörler tarafından şekillendirildiğidir.

5. 21. YÜZYILDA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

21. yüzyıla gelindiğinde Türk-Alman ilişkilerinin üç ana başlık üzerinden ilerlediği görülmektedir: Birincisi, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda cereyan eden Türk-Alman ilişkileridir. İkincisi, Türkiye'nin terörle mücadelesi konusunda kurulan ilişkilerdir. Üçüncüsü ise Almanya'daki Türk göçmenler konusudur.

Türkiye, AB üyeliği konusunda Almanya'dan beklediği desteği görememiştir. Terörle mücadele konusunda da Almanya'nın Türkiye'ye karşı samimi bir yaklaşım içerisinde olmadığı anlaşılmaktadır. Göçmen Türkler konusunda da Almanya'da yükselen ırkçı hareketler nedeniyle dönem dönem sorunlar yaşanmaktadır. Yaşanan tüm sorunlara rağmen Türk-Alman ilişkileri, başta ekonomik konular olmak üzere her alanda derinleşerek ilerlemektedir.

Türk dış politikası, Cumhuriyetin ilanından beri iki temel konu üzerine şekillenmektedir: Bunlardan birincisi Türk dünyası, ikincisi ise İslam dünyasıdır. Bu nedenle Türk-Alman ilişkilerinde bu iki temel konu, en önemli konular olarak öne çıkmaktadır. Türklerin Avrupa'da en çok yaşadığı ülkenin Almanya olması hasebiyle Türk-Alman ilişkilerinde göçmen Türkler konusu, hassas bir konudur. Almanya'daki Türklerin refahı, Türklere yönelik ayrımcılık, yükselen "Nazi ruhu" dönem dönem Türk-Alman ilişkilerinde sorunlara neden olmaktadır.

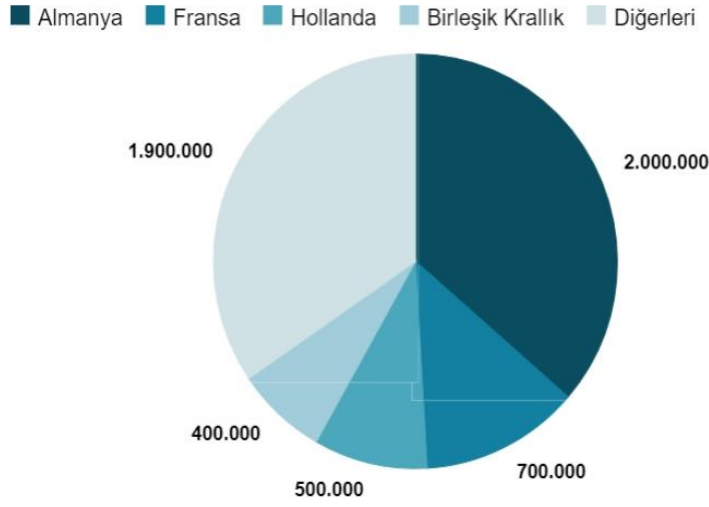
1961 tarihinde yapılan antlaşma ile başlayan işçi kabulü, 1973 tarihinde durdurulana kadar Almanya'ya giden Türk işçiler, birinci nesil Türk Göçmenler, Almanca ifadesi ile "Gastarbeiter" olarak tanımlanmıştır (Dertli, 2013: 173). Tarih itibari ile Türkiye'de darbe sonrası döneme denk gelen Almanya'ya ilk göç hareketi süreci, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi olarak ciddi sorunlar yaşadığı bir dönemdir. İktisadi amaçlarla Almanya'ya göç eden birinci nesil Türk göçmenlerin, özellikle dil sorunu ve adaptasyon olmak üzere birçok sorunla karşılaştığı bilinmektedir.

1949 senesi sonunda ülkenin yeniden yapılanmasını düşünen ve ilk süreçte iş gücü eksikliğini komşu Avrupa devletlerinden sağlamayı tercih eden Almanya'nın gündemine Türk işçiler, Türkiye'nin öz gayretleriyle Demokrat Parti döneminde girmiştir (Göndoğmuş ve Arpacı, 2019: 144). II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Almanya'nın yeniden imarı için talep edilen iş gücü, Türk hükümetinin gayreti ile Türkiye'den sağlanmıştır. Bu zaruri durumu oluşturan temel nedenin; Almanya'nın sahip olduğu demografik sorunlardan, Türkiye'nin ise ekonomik sorunlarından kaynaklandığı bilinmektedir.

1983 senesinde Almanya'da bulunan Türklerin, ülkelerine dönmeleri için bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmayla beraber binlerce Türk, ülkesine dönerken aynı zamanda binlerce Türk, Almanya'da yaşamaya devam etmiştir (Cesur Yaşar, 2018: 448). II. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme denk gelen bu göç hareketinde, göçmen Türklerin iki temel hedef amaçladığı bilinmektedir: Bunlardan ilki iktisadi hedefler, ikincisi ise vatandaşlık alarak yerleşik düzene geçmek üzerinedir. Bugüne gelindiğinde de Türkiye'den dünyanın çeşitli ülkelerine giden Türk vatandaşlarının aynı iki hedef doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir.

Tablo-1

Ülkelere göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının dağılımı

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı

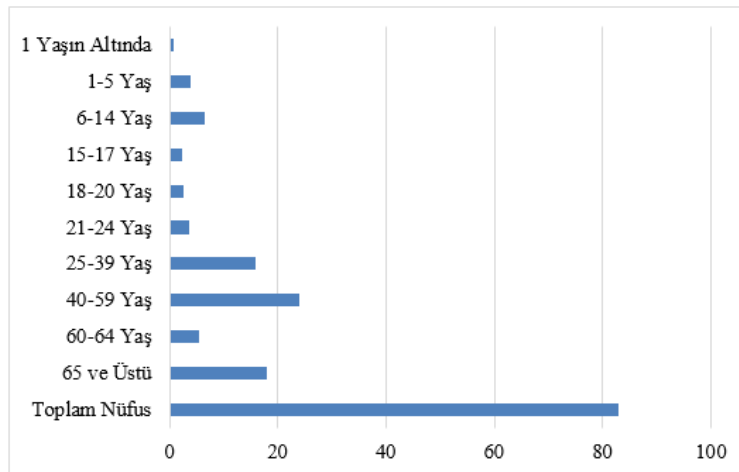
BBC

Kaynak: <https://www.arti33.com/disisleri-bakanligi-fransada-yasayan-turklerin-sayisini-acikladi/>.

Mevcut veriler ışığında **Tablo-1**'de verilen bilgiler analiz edildiğinde, Avrupa'da Türklerin en çok yaşadığı ülkenin Almanya olduğu ortaya çıkmaktadır. İngiltere, Fransa ve Hollanda'ya kıyas ile Almanya'daki Türklerin sayısı bir hayli fazladır. Bu nedenle Türk-Alman ilişkilerinde göçmen Türkler, önemli bir konudur. Saydığımız ülkeler haricinde diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin sayısının ise Almanya'ya göre oldukça az sayıda olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Türk-Alman ilişkilerinde bir "karşılıklı bağımlılık" ve "süreklilik" olgusunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo-2

Almanya'da Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon)

Kaynak: <https://www.setav.org/5-soru-almanya-koronavirus-ile-nasil-mucadele-ediyor/almanya-nufus-yapisi/>.

Almanya'daki demografik veriler temelinde hazırlanan **Tablo-2** incelendiğinde ise Almanya'nın yaşlanan bir demografik yapıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle genç nüfusun sayısında ciddi bir azalmanın olduğu ve çalışabilecek yaştaki insan kitlesinin oldukça az sayıda olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Almanya'daki en büyük insan kitlesinin 40 yaş ve üzeri bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 0-5 yaş arasındaki insan kitlesinin oldukça az olması, Almanya'daki doğum oranının çok düşük olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle Almanya'nın çalışabilecek genç Türk nüfusa ciddi bir bağımlılığının olduğu sonucu kendini göstermektedir.

Ayrıca 21. yy.'da Türk-Alman ilişkilerinde ekonomik konularda çok önemli gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Örneğin Türkiye, ihracatının % 9'luk bölümünü Almanya ile yaparken, ithalatının hemen hemen % 10'unu da Almanya ile yapmaktadır (Turhan, 2016: 54). Ticari veriler Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli ülkelerin başında Almanya'nın geldiğini göstermektedir. İki ülke arasındaki gerek ekonomik gerek bilimsel gerekse de kültürel ilişkiler, 21.yüzyılda önemli bir boyuta ulaşmıştır.

Öte yandan Türk-Alman İşbirliği Konseyi, iki devlet arasında bir ekonomik istişare rolü görmektedir. Sanayi, ekonomik ilişkiler, turizm gibi önemli konularda çalıştaylar düzenlenmektedir (Ermağan, 2012: 78). Yaşanan gelişmeler, iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin bir kurumsallaşma bilincine ulaştığını ve ortak irade sonucunda oluşan bu kurumların, 21. yy.'da iki ülke arasındaki ilişkileri derinleştirdiğini göstermektedir.

Sonuç

İki toplum arasındaki ilişkilerin tarihi incelenecek olursa, Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze Türk-Alman ilişkilerini dört ayrı dönemde ele almamız mümkündür: Birinci dönem, I. Dünya Savaşı yılları; ikinci dönem, II. Dünya Savaşı yılları; üçüncü dönem, Soğuk Savaş yılları; son dönem ise 21. yy.'ın başı itibari gelişim gösteren dönem olarak tarihe geçmiştir.

Süreç içerisinde göze çarpan en önemli gerçeklik, iki ülke ilişkilerinin bir tercihten ziyade bir "karşılıklı bağımlılık" olgusu üzerinden ilerlediğidir. Çünkü iki toplum arasında ortaya çıkan tarihi, siyasi ve sosyolojik doneler iki toplum arasında ciddi bir "karşılıklı bağımlılık" durumu oluşturmuştur. Bu olgu 21. yy.'a gelindiğinde daha belirgin bir hale gelmiştir.

Her dönem içerisinde iki ülke ilişkilerindeki yakınlık ve yoğunluğun ayrı bir konjonktür dâhilinde geliştiği anlaşılmaktadır. Bu dönemler içerisinde iki toplum arasında en yakın ilişkilerin kurulduğu dönemi, I. Dünya Savaşı süreci olarak değerlendirebilmemiz mümkündür. Lakin iki ülke arasındaki "karşılıklı bağımlılık" sürecinin ise Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin etkisi ile 20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren oluştuğu anlaşılmaktadır.

1949'da savaş sonrası Federal Almanya Cumhuriyeti'nin (FRG) kurulmasından sadece altı yıl sonra, Almanya 1955'te İtalya ile ilk yabancı işçi alımı antlaşmasını imzalamıştır. Yunanistan, İspanya, Portekiz, Türkiye, Yugoslavya, Tunus ve Fas ile benzer antlaşmalar takip etmiştir. Yabancı iş gücü alımı, FRG'nin etnik demografisini ve kimlik politikasını kalıcı bir şekilde değiştirmiştir. Bu durumun sosyal, kültürel ve siyasi sonuçları, 21. yy.'da hala kendini göstermeye devam etmektedir (Aktürk, 2012: 47). Mevcut arka plan dâhilinde en çok işçinin Türkiye'den alınması, Türk-Alman ilişkilerinin en önemli boyutunu oluşturmaktadır.

Almanya'nın yakın tarihine dönülecek olursa, çeşitli üniversitelerden bir grup muhafazakâr profesör, Frankfurter Rundschau'da "Heidelberg Manifestosu" (1981) olarak bilinen bir manifesto yayınlamışlardır. Alman nüfusunu etnik, kültürel ve dilsel olarak "Alman" tutmanın milletvekillerinin anayasal görevi olduğunu savunmuşlar, aynı zamanda misafir işçilerin ve ailelerinin varlığının devam etmesinin yarattığı endişeleri vurgulamışlardır. Temelde "Heidelberg Manifestosu", Almanya nüfusunun etnik çeşitliliğine karşı "monoetnik" tepkinin özlü bir ifadesi olmuştur (Aktürk, 2012: 79). Yaşanan süreç bir taraftan Almanların Türk göçmenlere ihtiyacı olduğunu gösterirken, diğer taraftan Alman toplumunun ve devletinin göçmenlere karşı olan tutumunu da sergilemektedir. Bu temelde günümüze geldiğinde de Almanya'nın Türk göçmenlere karşı aynı ikilem içerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bu çelişkili tutum nedeniyle dönem dönem Türk-Alman ilişkilerinde krizlerin yaşandığı görülmektedir.

Osmanlının son dönemlerinden günümüze Türk-Alman ilişkileri, siyasi temelde oluşan yoğunluk üzerine gelişerek ekonomik bir gelişme göstermiştir. Ticari, kültürel ve turizm boyutu ile Türk-Alman ilişkilerinin, 21. yy.'a gelindiğinde derinleşerek devam ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle savunma sanayisinde iki ülke arasında ciddi bir iş birliğinin olduğu da anlaşılmaktadır.

Örneğin yakın tarihimizde 1994 yılında Almanya, Türkiye sattığı silahları anlaşmaya uygun olmayan bir şekilde kullandığını dile getirerek Türkiye'ye silah satışını durdurmuştur, yaşanan krize rağmen Alman savunma sanayisinin son dönemlerdeki en ciddi alıcılarından biri Türkiye olmaya devam etmektedir (Bekâr, 2020: 140). Görüleceği üzere Türk-Alman ilişkilerinde dönem dönem birtakım krizler yaşansa da genel anlamda ilişkiler derinleşerek ilerlemeye devam etmektedir.

21. yy.'ın ilk çeyreğinde Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkilerin temel karakteristiğini; iş birliği, "karşılıklı bağımlılık" ve "süreklilik" kavramları ile açıklayabilmemiz mümkündür. İki ülke arasında ticari konular başta olmak üzere savunma alanlarında çok ciddi bir iş birliğinin olduğu görülmektedir. Bunun yanında Almanya'nın ihtiyaç duyduğu iş gücü açısından Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin iki ülke arasında bir "karşılıklı bağımlılık" durumu oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerin her durum ve şarta rağmen kesintisiz bir şekilde artış ve azalışlarla süreklilik göstererek günümüze gelmeyi başardığı sonucu da ortaya çıkmaktadır.

Son dönemlere gelindiğinde, İki ülke arasındaki ilişkilerde sorunlara neden olan durumların da olduğu görülmüştür: Bunların başında, Türkiye'nin teröre karşı verdiği mücadelede Almanya'dan gereken desteği görememesi, Almanya'da yükselen "Nazi ruhu" nedeniyle Türk göçmenlerin karşılaştığı sorunlar ve Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Almanya'nın gereken özveriye göstermemesi gibi konular gelmektedir. Tüm pürüzlere rağmen bugün için Türk-Alman ilişkilerinin derinleşerek devam ettiği görülmektedir.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin yakın tarihine dönülecek olursa, 1984 yılından beri Türkiye'nin dış ticarete birinci ortağı olan Almanya, 1985 yılından beri Alman Sanayi ve Ticaret Odası, İstanbul'daki Alman-Türk Sanayi ve Ticaret Odası ile kendisini temsil etmektedir (Bekâr, 2020: 138). Mevcut durum iki ülke arasındaki ticari iş birliğinin ciddi bir kurumsallaşma bilincine ulaştığını göstermektedir. Bu nedenle iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin, "süreklilik" boyutunun sağlam bir zemine oturduğu anlaşılmaktadır.

Son tahlilde ifade edilmesi gereken temel olgu, iki ülke arasındaki ilişkilerin sağlam bir temelde ilerlemesinin gerek iki ülkenin gerekse de diğer bölge ülkelerinin çıkarına olduğu gerçeğidir. Her iki ülkenin de önemli potansiyelleri bulunmaktadır. İki ülke arasındaki ekonomik, sosyolojik ve tarihi bağlar nedeniyle bir "karşılıklı bağımlılık" sürecinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Türk-Alman ilişkilerinin derinleşerek devam etmesi "reel politik" açısından da gereklidir. Bu nedenle ilişkilerdeki pürüzlerin çözülerek daha da derinleşen bir ilişki ağına sahip olan Türk-Alman ilişkileri hem Orta Doğu toplumları hem de Avrupa toplumları için büyük bir öneme sahiptir.

Kaynakça

- Adams, S. and Hibbert, C. (2004). *World War I*. London: Dorling Kindersley Publishers Ltd.
- Aktürk, Ş. (2012). *Regimes Of Ethnicity And Nationhood in Germany, Russia, and Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alkan, R. (2021). Alman Belgelerine Göre erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında Türk-Alman İlişkileri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVI / 2, ss. 421-442.
- Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2 (2), ss. 1-14.
- Bayraklı, E., Keskin, K. ve Eliaçık, Z. (2017). Asimetriden Eşit Ortaklığa Türk-Alman İlişkileri. *SETA Analiz*, 2017, Sayı: 28, ss. 1-37.
- Bekâr, N. (2020). Merkel Dönemi’nde Türkiye-Almanya İlişkileri (2005-2020). *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 9, Sayı:17, ss. 129-149.
- Carlisle, Rodney P. (2007). *World War I*. New York: Facts On File.
- Cesur Yaşar, D. (2019). Türkiye’den Almanya’ya Yapılan Göçlerin Oluşturduğu Göçmen Edebiyatı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 36, ss. 439-450.
- Deniz, Ö. ve İmamoğlu, Hüseyin V. (2014). Osmanlı-Alman Ticari İlişkilerinin Niteliksel Analizi: 1890 Ticaret Anlaşmasının Öncesi ve Sonrası. *The Journal Of Academic Social Science Studies*,30, ss. 337-355.
- Dertli, O. (2018). Almanya’da Yaşayan Türk Göçmenlerin Çalışma Hayatına Dair Bazı Tespitler ve Çalışma Hayatının Türk Göçmenler Üzerindeki Etkileri. *Diyanet İlmi Dergisi*, 54 /1, ss. 171-192.
- Duman, M. (2020). Arşiv Belgelerine Göre 1933 Yılı Türkiye -Almanya İlişkileri. *Alternatif Politika*, 12 (3), ss. 590-620.
- Edited by William L. Hosch, (2009), *World War I: People, Politics, and Power*. New York: Rosen Education Service.
- Ermağan, İ. (2012). Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Almanya İlişkileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 20, ss. 73-91.
- Esen, E. (2012). Türk-Alman İşbirliğinde Deneyimler ve Sonuçlar. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (24), ss. 62-72.
- Feldman, G. and Slovey, C. (2000). *World War II: almanac*. London: U X L.
- Gündoğmuş, B. ve Arpacı, I. (2019). Almanya’da Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyon Sürecinde Avrupa Milli Görüş’ün Rolü. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED)*, Cilt:3, Sayı:1, ss. 133-173.
- Karavar, H. (2019). Türk-Alman Ticari İlişkilerinde Yeniden Canlanma: 1949-1954 Yılları. *Mediterranean Journal of Humanities*, mjh.akdeniz.edu.tr, IX/ 2, ss. 373-387.
- Kış, S. (2017). Osmanlı Elitlerinin 1911 Almanya Araştırma Gezisi. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, (37) ss. 289-298.
- Lightbody, B. (1999). *The Cold War*. New York: Routledge.
- McMahon, Robert J. (2003). *Cold War: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Metintaş, Mustafa Y. ve Kayıran, M. (2018). İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin İlaş Politikaları. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2 (4), ss. 54-72.
- Morgenthau, Hans J. and Thompson, Kenneth W. (2004). *Politics among nations: the struggle for power and peace*. Peking University Press.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*. 9. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Özgüldür, Y. (2020). İttifaktan Savaşa: 2 Ağustos 1914 Tarihli Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması ve Yansımaları. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Erken Görünüm, ss. 1-18.
- Sertel, S. (2016). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Yürütülen Casusluk Faaliyetleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 25, ss. 95-124.

- Soylu, Ü. (2019). Türk-Alman İlişkilerinin Yansımaları: Almancaya Geçen Türk Devlet Sistemi Unvanları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (3), ss. 177-196.
- Turhan, E. (2017). Türkiye-Almanya Ekonomik ve Siyasi İlişkilerinin Türkiye'nin AB Üyelik Süreci Bağlamında Analizi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (59), ss. 51-76.
- Yardımcı, Mehmet E. ve Kutlutürk, D. (2019). İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Ekonomik Kısıtları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), ss. 47-67.
- Yıldız, Ö. (2022). II. Abdülhamid ve II. Wilhelm Dönemi Türk-Alman İlişkilerine Bir Bakış. *Near East Historical Review*, 12/1, ss. 31-45.
- Weinberg, Gerhard L. (1994). *A world at arms: a global history of World War II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dışişleri Bakanlığı Fransa'da Yaşayan Türklerin Sayısını Açıkladı, <https://www.arti33.com/disisleri-bakanligi-fransada-yasayan-turklerin-sayisini-acikladi/>, (04.06.2022).
- Almanya'da Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon), <https://www.setav.org/5-soru-almanya-koronavirus-ile-nasil-mucadele-ediyor/almanya-nufus-yapisi/>, (04.06.2022).